

УДК 343.226

Катерина Борисівна Левченко,
доктор юридичних наук, професор
(Міжнародний жіночий правозахисний центр
«Ла Страда – Україна», Київ)

Марина Миколаївна Легенька
(Міжнародний жіночий правозахисний центр
«Ла Страда – Україна», Київ)

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ВПРОВАДЖЕННІ РОБОТИ ІЗ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

В статті аналізуються повноваження органів охорони здоров'я у впровадженні роботи із попередження насильства в сім'ї, нормативно-правове забезпечення відповідної діяльності та розглядаються перспективи його вдосконалення.

Ключові слова: насильство в сім'ї, домашнє насильство, центр медико-соціальної реабілітації, органи охорони здоров'я.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Насильство в сім'ї – грубе порушення прав людини, від якого здебільшого страждають жінки та діти. 44 % населення України зазнавали насильства в сім'ї впродовж свого життя, причому 30 % зазнавали його в дитячому віці. Жінки частіше стикалися з насильством в дорослому віці. За даними МВС України із заявами про вчинення насильства у родині у 2011–2014 рр. звернулося понад

© К. Б. Левченко, М. М. Легенька, 2015

500 тисяч громадян, щороку на профілактичному обліку за це правопорушення знаходиться близько 100 тисяч осіб. До центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в 2013 р. надійшло 93 000 звернень від постраждалих від насильства в сім'ї. **9 місяців 2014 р.** – 93 780 звернень.

Визначення поняття насильство в сім'ї та його видів (фізичне, психологічне, сексуальне, економічне) дається в Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» [1]. В підписаній в 2011 році, але поки не ратифікованій Україною, Конвенції Ради Європи № 210 про попередження насильства щодо жінок та домашнього насильства та боротьбу із цими явищами вживається інший термін – «домашнє насильство». Він є більш широким порівняно з терміном «насильство в сім'ї», оскільки розширено коло осіб, які підпадають під таке визначення [2].

Дані правоохоронних органів та громадських організацій свідчать, що у 95 % випадків постраждалими були жінки. Частина постраждалих потребує не лише психологічної чи правової допомоги, але й медичної підтримки. Саме тому **МЕТОЮ СТАТТІ** є визначення повноважень органів охорони здоров'я України у впровадженні роботи із попередження насильства в сім'ї та наданню допомоги постраждалим. В статті планується не лише проаналізувати повноваження органів охорони здоров'я у впровадженні роботи із попередження насильства в сім'ї, нормативно-правове забезпечення відповідної діяльності, але й надати пропозиції щодо його вдосконалення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Аналіз діяльності різних суб'єктів попередження насильства сім'ї неодноразово знаходився в центрі уваги авторів та інших вчених (О. М. Бандурка, Г. В. Хрїстова, В. М. Бондаровська та інші), але саме діяльність органів охорони здоров'я не була предметом дослідження.

Виклад основного матеріалу. Перелік органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, надається в статті 3 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [1]. До них відносяться: спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї*; відповідні підрозділи органів внутрішніх справ; органи опіки і піклування; спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства, а саме: кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

До органів та установ, які можуть сприяти у здійсненні заходів із попередження насильства в сім'ї (згідно з ч. 2 ст. 3 Закону), належать

* Таким органом є Міністерство соціальної політики України та його підрозділи на місцях.

органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни. Детально повноваження кожного із зазначених органів та установ прописується в окремих статтях Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Хоча органи та заклади охорони здоров'я не визначені Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» серед суб'єктів, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, вони відіграють важливу роль у наданні допомоги жертвам насильства в сім'ї, зокрема медичної. Їх загальні повноваження стосуються надання медичної допомоги жертвам насильства в сім'ї, а їх спеціальні повноваження щодо осіб, які опинились у складних життєвих обставинах, в т. ч. жертв насильства в сім'ї, в більшості стосуються забезпечення інтересів дітей.

Наслідки насильства в сім'ї впливають на фізичне та психологічне здоров'я людини. Характерними наслідками насильства є феномен набутої безпорадності, симптоми посттравматичного стресового розладу, агресивно-депресивні прояви, стійка особистісна іммобілізація, схильність до деструктивної та аутодеструктивної поведінки тощо. Зазначені явища виявляють себе в процесі соціальної взаємодії і можуть бути визначені при оцінюванні стану постраждалих в ході втручання.

Жертви насильства в сім'ї мають різні специфічні потреби, серед яких: потреба у захисті, в спілкуванні та приналежності до соціальної групи; потреба в любові та прийнятті, у самоповазі та впевненості в собі; потреба у матеріальному забезпеченні, у працевлаштуванні для забезпечення проживання окремо від кривдника; потреба в емоційній підтримці, у лікуванні чи реабілітації, у самореалізації тощо [3, с. 108].

У зв'язку з цим основними послугами, яких потребують жертви насильства, є психологічні, інформаційні, соціально-медичні, соціально-побутові, юридичні, соціально-економічні, а також послуги з працевлаштування. Вони можуть бути надані через: забезпечення захисту від подальшого насильства; надання притулку для жінок і дітей, які опинились у загрозовій для життя та здоров'я ситуації; надання медичної допомоги; правову підтримку постраждалих (в т. ч. представлення інтересів у суді та державних органах і службах); психотерапевтичну та соціальну роботу з постраждалими, допомога у відновленні соціальних зв'язків; роботу з клієнткою, членами її сім'ї щодо корекції сімейних стосунків і профілактики нових випадків насильства в сім'ї; роботу з соціальними службами, правоохоронними органами, закладами освіти; координацію діяльності з органами охорони здоров'я щодо надання медичної та медико-психологічної допомоги тим, хто зазнав насильства, та своєчасного виявлення постраждалих тощо.

Повноваження органів та закладів охорони здоров'я у контексті надання допомоги жертвам насильства в сім'ї прописані в низці підзаконних нормативних документів: наказі МВС та МОЗ № 307/ 105 від 10.05.1993 р. «Про порядок обліку випадків звернення до медичних установ і міськрайлінорганів внутрішніх справ громадян із тілесними ушкодженнями кримінального характеру» [4]; п. 5 Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах [5]; п. 3.5 Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення та інших [6]. До таких повноважень належать:

- негайне інформування органів внутрішніх справ про всі випадки звернення за медичною допомогою осіб з вогнепальними, ножовими пораненнями та іншими тілесними ушкодженнями, якщо є підстави вважати, що вони отримані внаслідок правопорушень, та фіксування таких звернень у спеціальному журналі медичної установи;
- інформування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- надання медичної та медично-консультативної допомоги та забезпечення за направленням центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді консультування медпрацівниками в закладах охорони здоров'я сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- забезпечення санаторного лікування дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у санаторних закладах системи охорони здоров'я за наявності медичних показань для санаторно-курортного лікування;
- залучення при потребі до інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- інформування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про сім'ї, батьків або осіб, які їх замінюють, мають тривалу хворобу, що перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, або порушують права й обмежують законні інтереси дитини, ухиляються або не виконують батьківські обов'язки у зв'язку зі зловживанням алкоголем, уживанням наркотичних засобів, психotropних речовин;
- цілодобове здійснення прийому дітей, які зазнали жорстокого поводження, та надавати їм потрібну медичну допомогу;
- звернення уваги при обстеженні дитини на ушкодження, що могли виникнути внаслідок жорстокого поводження з дитиною, та інформування про це дільничного педіатра, орган внутрішніх справ та відповідну службу у справах дітей;

– у разі виявлення або надходження звернень чи повідомлень з приводу жорстокого поводження проведення медико-соціальної реабілітацію дітей, які зазнали жорстокого поводження.

Діяльність центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї спрямована на надання допомоги постраждалим від насильства. Такі центри створюються відповідно до законодавства, що регламентує створення закладів охорони здоров'я.

Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї в основному створюються та функціонують у системі діючих закладів охорони здоров'я. Здійснене в 2012 році Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда – Україна» дослідження «Де і яку допомогу можуть отримати постраждалі від насильства в сім'ї», виявило, що в Україні на той час існувало лише два центри медико-соціальної реабілітації [7]. Кількість спеціалізованих центрів, які надають допомогу жертвам насильства в сім'ї, є занадто малою для багатомільйонної України та не здатна задовольнити потреб всіх осіб, які постраждали від насильства в сім'ї.

В центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї поміщаються жертви насильства в сім'ї (з їхньої згоди або на їхнє прохання) на підставі рішення медичної комісії центру. Щодо неповнолітніх членів сім'ї необхідна згода одного з батьків, усиновителів, опікуна чи піклувальника, якщо вони не зазнали насильства від одного з них, або органу опіки і піклування.

Нормативно-правове забезпечення центрів медико-соціальної реабілітації осіб, постраждалих від насильства в сім'ї, складається з таких документів: ст. 8 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» від 23.01.2004 р. № 38.

Повноваження працівників центрів медико-соціальної реабілітації в контексті надання допомоги жертвам насильства в сім'ї такі: надають жертвам насильства в сім'ї первинну медико-санітарну і психологічну допомогу, окремі види психіатричної допомоги на підставах та в порядку, передбачених Законом України «Про психіатричну допомогу», іншими законами; за необхідності направляють жертв насильства в сім'ї для відповідного подальшого лікування; організують надання юридичних консультацій жертвам насильства в сім'ї; повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей.

Оскільки насильницькі дії в сім'ї спричиняють шкоду здоров'ю людини, положення Основ законодавства України про охорону здоров'я [8]

також належать до нормативно-правових актів, що регулюють питання надання медичної допомоги жертвам насильства в сім'ї.

Основи законодавства визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

Стаття 11 Основ законодавства встановлює, що право на медичне обслуговування на рівні із громадянами України мають іноземні громадяни та особи без громадянства, які постійно проживають на території України, особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту. Ст. 33, окрім іншого, встановлено, що медична допомога за видами поділяється на екстрену, первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану), паліативну, медичну реабілітацію. Ст. 35 визначає екстрену медичну допомогу як медичну допомогу, що передбачає здійснення низки організаційних, діагностичних та лікувальних заходів з надання своєчасної медичної допомоги пацієнтам та постраждалим особам, які перебувають у невідкладному стані. Правові, організаційні та інші засади надання екстреної медичної допомоги визначаються законом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для вдосконалення надання медичної допомоги постраждалим від насильства в сім'ї необхідно здійснити такі кроки щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення цієї важливої сфери державної політики:

1. Ратифікувати Конвенцію Ради Європи з попередження домашнього насильства та насильства над жінками та боротьбу із цими явищами.
2. Привести у відповідність до положень цього міжнародного документи положення національного законодавства України.
3. До переліку суб'єктів, які здійснюють роботи з попередження насильства в сім'ї, внести органи охорони здоров'я.
4. Розробити та прийняти новий закон «Про попередження домашнього насильства» у відповідності до Конвенції Ради Європи з попередження домашнього насильства та насильства над жінками та боротьбу із цими явищами.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>

2. Конвенція Ради Європи про попередження насильства щодо жінок та домашнього насильства та боротьбу із цими явищами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Ukrainian.pdf>
3. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / наук. ред. О. Кочеміровська ; заг. ред. С. Павлиш. – К. : Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 228 с.
4. Наказ МВС та МОЗ № 307/ 105 від 10.05.1993 р. «Про порядок обліку випадків звернення до медичних установ і міськрайлінорганів внутрішніх справ громадян з тілесними ушкодженнями кримінального характеру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0067-93>
5. Порядок взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/895-2013-п>
6. Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>
7. Де і як можуть отримати допомогу постраждалі від насильства в сім'ї. За результатами моніторингу. – К. : Україна, 2013.
8. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

Стаття надійшла до редакції 25.05.2015.

Екатерина Борисовна Левченко,

доктор юридических наук, професор

(Міжнародний жіночий правозащитний центр «Ла Страда – Україна», Київ, Україна);

Марина Николаевна Легенькая

(Міжнародний жіночий правозащитний центр «Ла Страда – Україна», Київ, Україна);

ПОЛНОМОЧИЯ ОРГАНОВ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ В РЕАЛИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ

В статье анализируются полномочия органов охраны здоровья в реализации деятельности по предупреждению насилия в семье, нормативно-правовое обеспечение такой работы, а также рассматриваются перспективы его усовершенствования.

Ключевые слова: *насилие в семье, домашнее насилие, центр медико-социальной реабилитации, органы охраны здоровья.*

Katerina B. Levchenko,

Doctor of Law, Professor

(International Women's Rights Center "La Strada Ukraine", Kiev, Ukraine);

Maryna M. Lehenka,

(International Women's Rights Center "La Strada Ukraine", Kiev, Ukraine)

POWERS OF HEALTH CARE AUTHORITIES IN IMPLEMENTING THE WORK IN THE AREA OF PREVENTING DOMESTIC VIOLENCE

Domestic violence is a gross violation of human rights, which mostly affects women and children. 44% of Ukrainian population experienced domestic violence in their lives. The definition of violence in the family and its kinds (physical, psychological, sexual, economic) is provided in the Law of Ukraine "On Prevention of Domestic Violence". There is another term – "domestic violence", which is used in the Council of Europe Convention # 210 on the prevention of violence against women and domestic violence and combating these phenomena. This Convention has been signed but not yet ratified by Ukraine. The term "domestic violence" is wider compared with the term "violence in the family" because the range of persons who fall under this definition is expanded.

The list of agencies and institutions entrusted with the implementation of measures to prevent violence in the family is provided in the Art. 3 of the Law of Ukraine "On prevention of the violence in the family". This list includes specially authorized executive body on prevention of the violence in the family; relevant departments of internal affairs agencies; the guardianship and custody agencies; specialized institutions for persons who committed domestic violence and victims of such violence – namely, crisis centers for family members, where domestic violence has been committed or there is a real danger of its commission and centers of medical and social rehabilitation of victims of domestic violence.

The agencies and institutions that can assist in implementation of measures to prevent domestic violence (according to c. 2 of the Art. 3 of the Law) are the executive authorities, local governments, enterprises, institutions and organizations irrespective of ownership, association of citizens and individuals. Details of powers are prescribed in some Articles of the Law of Ukraine "On prevention of domestic violence". Agencies and health care institutions are not defined among such subjects, but they play an important role in assisting victims of domestic violence, including medical. Their general powers concern the provision of medical assistance to victims of domestic violence, and special powers mostly concern in guaranteeing the interests of children. Corresponding powers of health care authorities in the implementation the work on preventing domestic violence, regulatory guaranteeing of relevant activities are analyzed

in the article; perspectives of their improvement are considered. Thus, the powers include: to inform immediately the internal affairs agencies about all cases of seeking medical assistance by people with gunshot, stab wounds and other bodily injuries, if there is a reason to believe that they are received as a result of the offences and to register them in a special journal of a medical institution; to inform centers of social services for families, children and youth about families having difficulties; according to the specifics of work of the centers of social services for families, children and youth to provide medical, medical and consultative assistance; to provide consultations by medical personnel of health care authorities to the families having difficulties, etc.

As soon as violence in the family causes harm to human health, the Provisions of the Fundamentals of Ukrainian legislation on human health care also belong to legal acts regulating the issues of providing medical assistance to the victims of domestic violence. They define the legal, organizational, economic and social principles of health care in Ukraine regulate social relations in this area to ensure the harmonious development of the physical spiritual strength, high efficiency and long and active life of citizens, eliminating factors that adversely affect their health, preventing and reducing morbidity, disability and mortality, improving the heredity.

To improve medical assistance to the victims of domestic violence we should take the following steps towards improving regulatory base of this important area of public policy the authors offer: to ratify the Council of Europe Convention on preventing domestic violence and violence against women and combating these phenomena; to bring into line national legislation of Ukraine with the provisions of this international document; to enlarge a list of subjects carrying out the work on the prevention of domestic violence with health care authorities; to elaborate and adopt a new Law "On prevention of domestic violence" under the the Council of Europe Convention on preventing domestic violence and violence against women and combating these phenomena.

Key words: *violence in the family, domestic violence, center of medical and social rehabilitation, health care authorities.*

